

ความชุกชุมและแหล่งอาศัยของนกแสก (*Tyto alba javanica* (Gmelin, 1788)
 ในพื้นที่ภาคกลาง ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
 Abundance and habitat use of barn owl (*Tyto alba javanica*
 (Gmelin, 1788) in the central, northern and north-eastern
 Thailand

เกรียงศักดิ์ หามะฤทธิ์ ปิยาณี หนูกาฬ ทรงทัฬห แก้วตา
 กลุ่มกีฏและสัตววิทยา สำนักวิจัยพัฒนาการอารักขาพืช

บทคัดย่อ

ประชากรนกแสกในพื้นที่ที่ทำการสำรวจส่วนใหญ่มีประชากรน้อย บางพื้นที่ไม่พบนกแสก และแหล่งสร้างรังแต่บางพื้นที่มีความชุกชุมสูง เช่น อำเภอเมืองและอำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ความชุกชุมของนกแสกดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับสภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินและเกี่ยวข้องกับความชุกชุมของสัตว์ที่เป็นอาหารของนกแสก สถานที่หลบพักนอนและแหล่งสร้างรัง ชนิดของสถานที่ทำรังส่วนใหญ่เป็นโพรงใต้หลังคาโบสถ์ โพรงไม้ตามต้นไม้ขนาดใหญ่ หลืบหินและถ้ำเล็กๆบนภูเขา ชนิดสัตว์ที่นกแสกล่าเป็นอาหารมีความแตกต่างกัน ขึ้นกับสภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินและพืชที่เพาะปลูก สัตว์ที่นกแสกล่าเป็นอาหารส่วนใหญ่เป็นหนูศัตรูพืชในนาข้าว พืชไร่ และในชุมชน เช่น หนูท้องขาว หนูหริ่ง หนูนาเล็กและหนูนาใหญ่ มีบางพื้นที่ที่พบนกแสกล่าค้างคาวกินแมลง หนูผีนาและกบเขียวเป็นอาหาร ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เป็นป่าไม้ สวนป่า พื้นที่ปลูกพืชไร่ ซึ่งมีความชุกชุมของหนูน้อยกว่าสัตว์กลุ่มอื่นๆ

รหัสการทดลอง 03-04-54-04-01-01-16-54

คำนำ

ในบรรดาสัตว์ผู้ล่าที่กินหนูเป็นอาหาร นกกลางคืนโดยเฉพาะนกแสก เป็นศัตรูธรรมชาติที่มีศักยภาพสูงที่สุดในการควบคุมประชากรหนู เนื่องจากเป็นนกที่มีความเฉพาะเจาะจงต่อเหยื่อสูง มีการปรับตัวเพื่อออกล่าเหยื่อในเวลากลางคืน ซึ่งสอดคล้องกับพฤติกรรมการหากินของหนู ตลอดจนปรับตัวให้สามารถอยู่อาศัยหรือหาอาหารในสภาพพื้นที่เกษตรกรรม พื้นที่ชุมชน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีกิจกรรมของมนุษย์ได้ดี และยังถูกมนุษย์ล่าเป็นอาหารน้อยกว่าสัตว์ผู้ล่ากลุ่มอื่นๆ (Lenton, 1980) นกแสกในประเทศไทยถูกจัดอยู่ในสถานภาพใกล้ถูกคุกคาม (Near Threatened species) ตามบัญชีรายชื่อใน Thailand Red Data สาเหตุการคุกคามเนื่องจากการล่าเพราะความเชื่อที่ผิดๆ (Sanguansombat, 2005) สำหรับประชากรนกแสกชนิดย่อยที่อยู่ทางภาคใต้ (*Tyto alba stertens* Hartert, 1929) นั้น ได้มีการฟื้นฟูประชากรกลับคืนมาจนมีจำนวนประชากรจำนวนมาก และได้มีการนำปล่อยคืนสู่ธรรมชาติหลายแห่งแล้ว แต่นกแสกชนิดย่อยที่มีเขตการแพร่กระจายในเขตภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ (*Tyto alba javanica* Gmelin, 1788) ในปัจจุบันได้ลดจำนวนลงอย่างมาก จากการคุกคามต่อนกแสกโดยตรง การทำลายแหล่งสร้างรังและการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ล่าเหยื่อ ดังนั้นจึงควรที่จะมีการฟื้นฟูประชากรนกแสกชนิดย่อยนี้ให้กลับมา เพื่อที่จะนำไปสู่การอนุรักษ์และใช้ประโยชน์นกแสกในการควบคุมประชากรหนู ศัตรูพืช ลดการใช้สารเคมีกำจัดหนู และควบคุมการระบาดของหนูศัตรูพืชอย่างยั่งยืน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องทราบถึงประชากร แหล่งสร้างรัง และถิ่นที่อยู่อาศัยในปัจจุบันของนกแสกกลุ่มนี้ให้แน่ชัด รวมทั้งเพื่อเตรียมหาแหล่งพันธุกรรมที่จะนำมาเป็นกลุ่มประชากรตั้งต้นในการขยายพันธุ์ เพื่อให้มีประชากรมากพอที่จะควบคุมประชากรหนูให้อยู่ในสถานะสมดุลทางนิเวศต่อไป

วิธีดำเนินการ

อุปกรณ์

1. เครื่องกำหนดตำแหน่งทางภูมิศาสตร์ (GPS)
2. กล้องส่องทางไกลแบบสองตา (Binocular)
3. กล้องส่องทางไกลแบบตาเดียว (Scope)
4. กล้องถ่ายรูป
5. แผนที่ภูมิประเทศ ภาพถ่ายทางอากาศ

วิธีการ

1. ดำเนินการสำรวจตามพื้นที่ที่ตรวจสอบจากเอกสารรายงานการพบเห็น หรือจากการสอบถาม โดยเน้นในบริเวณวัด ป่าชุมชน หมู่ไม้และอาคารที่ถูกปล่อยทิ้งร้าง ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และภาคกลาง สำรวจนับจำนวนประชากรนกแสกที่พบในแต่ละแหล่งอาศัย รวมทั้งทำการสำรวจนับโดยการใช้เสียงล่อในเวลากลางคืนในพื้นที่เกษตรกรรม ตามวิธีการของปริญญา (2551) ทำพิกัดจุดที่สำรวจพบด้วยเครื่อง GPS เพื่อจัดทำแผนที่การกระจาย

2. เก็บตัวอย่างก้อนสำรอกที่นกแสกคายทิ้งจากแต่ละแหล่ง นำมาตรวจวิเคราะห์ชนิดและสัดส่วนสัตว์ที่ถูกนกแสกแต่ละแหล่งล่าเป็นอาหารในห้องปฏิบัติการ

3. บันทึกภาพถ่ายสถานที่ที่พบนกแสกและแหล่งอาศัยของนกแสก บันทึกข้อมูลทางภูมิศาสตร์และข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินโดยรอบบริเวณสถานที่เก็บตัวอย่างก้อนสำรอกที่นกแสกคายทิ้ง บันทึกชนิดและจำนวนของสัตว์ที่พบซากในก้อนสำรอกของนกแสก

เวลาและสถานที่

เก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างเดือนตุลาคม 2553-กันยายน 2556 ในพื้นที่ชุมชน พื้นที่เกษตรกรรม และป่าไม้ข้างเคียงชุมชน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 12 จังหวัด ได้แก่ กาฬสินธุ์ ขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด สุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ นครราชสีมา หนองคาย หนองบัวลำภู ยโสธร อุดรธานี ในภาคกลาง 18 จังหวัด ได้แก่ ประจวบคีรีขันธ์ เพชรบุรี กาญจนบุรี ราชบุรี นครปฐม สุพรรณบุรี อุทัยธานี สิงห์บุรี ชัยนาท นครสวรรค์ กำแพงเพชร พิจิตร พิษณุโลก เพชรบูรณ์ ลพบุรี สระบุรี นครนายก และปราจีนบุรี ในภาคเหนือ 4 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดน่าน แพร่ อุตรดิตถ์ และเชียงราย รวมทั้งหมด 34 จังหวัด

ผลและวิจารณ์ผลการทดลอง

จากการสำรวจพบนกแสกและแหล่งสร้างรังวางไข่ในแต่ละพื้นที่ของทั้ง 3 ภาคแตกต่างกัน ส่วนใหญ่พบในพื้นที่เกษตรกรรมที่เป็นนาข้าวที่อยู่ใกล้เคียงชุมชน มีที่เป็นพื้นที่ปลูกพืชไร่ ผสมสวน และป่าไม้บ้าง แต่ก็ไม่ไกลจากที่ตั้งชุมชน มีที่พบในป่าไม้และสวนป่าไม้เพียงส่วนน้อย ชนิดสัตว์ที่นกแสกแต่ละแหล่งล่ามาเป็นอาหารมีความคล้ายคลึงกันไปตามประเภทแหล่งอาศัย ตัวอย่าง เช่น แหล่งอาศัยที่เป็นนาข้าว สัตว์ที่ถูกล่าเป็นอาหารส่วนใหญ่ คือ หนูหริ่ง และหนูในสกุลท้องขาว มีบางแห่งพบหนูทุกใหญ่ถูกล่าเป็นอาหารด้วย มีสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบกและนกถูกล่ามาเป็นอาหารปะปนอยู่เล็กน้อย ในพื้นที่อาศัยที่เป็นชุมชนเมือง ป่าไม้และสวนป่า พบนกแสกล่าหนูผีนาและค้างคาวกินแมลงขนาดเล็กเป็นอาหารหลัก ซึ่งได้สรุปอำเภอที่สำรวจพบแหล่งสร้างรังวางไข่ และแหล่งเกาะพักนอน รวมทั้งชนิดสัตว์ที่นกแสกล่าเป็นอาหารที่วิเคราะห์และจำแนกจากก้อนสำรอกไว้ในตารางที่ 1

จากผลการสำรวจจะเห็นได้ว่าประชากรนกแสกในแต่ละพื้นที่มีความชุกชุมแตกต่างกัน ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับสภาพการใช้ประโยชน์ที่ดิน แหล่งพักอาศัย แหล่งสร้างรังวางไข่ และความชุกชุมของสัตว์ที่นกสามารถล่าเป็นอาหาร ชนิดโพรงรังส่วนใหญ่เป็นโพรงใต้หลังคาโบสถ์ในวัด รองลงมาคือโพรงไม้ในวัด ในไร่นาและในป่า มีที่ใช้หลืบหินและถ้ำเล็กๆบนภูเขาบ้างไม่มาก ชนิดสัตว์ที่นกแสกล่าเป็นอาหารก็มีความผันแปรแตกต่างกันตามสภาพการใช้ประโยชน์ที่ดิน ส่วนใหญ่เป็นหนูศัตรูพืชในนาข้าว พืชไร่ และในชุมชน มีบางพื้นที่ที่พบนกแสกล่าค้างคาวกินแมลง หนูผีนาและกบเขียดเป็นอาหาร ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยวิทยานิพนธ์ของ Niyomsaeng (1982) ที่เก็บตัวอย่างสำรอกของนกแสกในจังหวัดอ่างทองพบว่านกแสกกินหนูเป็นอาหารร้อยละ 95 ได้แก่ หนูนาเล็ก หนูนาใหญ่ หนูพุกเล็ก หนูพุกใหญ่และหนูหริ่ง

สรุปผลการทดลองและคำแนะนำ

ประชากรนกแสกในพื้นที่ที่ทำการสำรวจมีความชุกชุมแตกต่างกัน ส่วนใหญ่มีประชากรค่อนข้างน้อยบางพื้นที่ไม่พบนกแสกและแหล่งสร้างรังของนกแสก แต่บางพื้นที่มีความชุกชุมของประชากรนกแสกสูง เช่น อำเภอเมือง อำเภอบางปลาม้า จังหวัดสุพรรณบุรี อำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นต้น ซึ่งความชุกชุมของนกแสกดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับสภาพการใช้ประโยชน์ที่ดิน ซึ่งเกี่ยวข้องกับความชุกชุมของสัตว์ที่เป็นเหยื่อของนกแสก รวมทั้งสถานที่หลบพักนอนและแหล่งสร้างรังวางไข่

ชนิดของโพรงรังส่วนใหญ่เป็นโพรงใต้หลังคาโบสถ์ในวัด โพรงไม้ตามต้นไม้ขนาดใหญ่ หลืบหิน และถ้ำเล็กๆบนภูเขา ส่วนชนิดสัตว์ที่นกแสกล่าเป็นอาหารมีความแตกต่างกัน ขึ้นกับสภาพการใช้ประโยชน์ที่ดินและพืชที่เพาะปลูก สัตว์ที่เป็นอาหารส่วนใหญ่เป็นหนูศัตรูพืชในนาข้าว พืชไร่ และในชุมชน เช่น หนูท้องขาว หนูหริ่ง หนูนาเล็ก หนูนาใหญ่ มีบางพื้นที่ที่พบนกแสกล่าค้างคาวกินแมลง หนูผีนาและกบเขียดเป็นอาหาร ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เป็นป่าไม้ สวนป่า พื้นที่ปลูกพืชไร่ ซึ่งมีความชุกชุมของหนูน้อยกว่าสัตว์กลุ่มอื่นๆ

เอกสารอ้างอิง

- Lenton, G.M. 1980. The ecology of barn owls (*Tyto alba*) in the Malay Peninsula with Reference to their use in biological control. PhD thesis, University of Kuala Lumpur.
- Niyomsaeng, S. 1982. Food habits of barn owl (*Tyto alba* (Scopoli)). Master Thesis. Kasetsart University, Bangkok (*in Thai*).

ภาคผนวก

ตารางที่ 1 พื้นที่สำรวจ ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน จำนวนนกแสก จำนวนรังและชนิดสัตว์ที่นกแสกล่าเป็นอาหาร

จังหวัด	อำเภอที่สำรวจ	ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน ในพื้นที่ทำการสำรวจ	จำนวน ตัว/รัง	สัตว์ที่เป็นอาหาร ของนกแสก
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ				
กาฬสินธุ์	ฆ้องชัย	นาข้าวและชุมชน	1/1	หนูนาใหญ่
	ชื่นชม	นาข้าวและชุมชน	2/1	หนูหริ่ง, หนูท้องขาว
	กมลาไสย	นาข้าวและชุมชน	1/0	หนูหริ่ง, หนูท้องขาว
ขอนแก่น	กระนวน	นาข้าว ไร่อ้อย ป่าเต็งรัง ชุมชน	6/3	หนูหริ่ง, หนูท้องขาว
	น้ำพอง	ห้วย่อมป่า นาข้าว แหล่งน้ำ ไร่อ้อย	1/0	หนูหริ่ง, หนูท้องขาว
อุดรธานี	หนองวัวซอ	นาข้าว พืชไร่ ชุมชน แหล่งน้ำ	3/0	-
มหาสารคาม	เมือง	นาข้าวและชุมชนริมแม่น้ำ	1/2	หนูนาใหญ่
ร้อยเอ็ด	ธวัชบุรี	นาข้าว ชุมชน ป่าไม้ในวัดป่าและริมแม่น้ำ	0/2	หนูนาใหญ่
	โพนทอง	พื้นที่ปลูกพืชไร่ นาข้าวและป่าเต็งรัง	3/2	หนูท้องขาว
	กิ่งอ.ทุ่งเขาหลวง	นาข้าว ชุมชน ป่าไม้ริมแม่น้ำและในวัด	2/2	หนูท้องขาว
หนองบัวลำภู	โนนสัง	นาข้าว ป่าไม้บนภูเขา	1/0	-
บุรีรัมย์	สตึก	นาข้าวริมแม่น้ำ สวนป่าและชุมชน	2/0	-
สุรินทร์	ท่าตูม	นาข้าวและชุมชน	1/3	หนูหริ่ง หนูท้องขาว
	รัตนบุรี	นาข้าวและชุมชน	1/2	หนูท้องขาว
หนองคาย	สังคม	นาข้าว พืชไร่ ป่าไม้ สวน	2/1	หนูหริ่ง หนู ท้องขาว
ยโสธร	เลิงนกทา	นาข้าว ไร่อ้อย ป่าชุมชน ป่าละเมาะ	5/0	หนูหริ่ง หนู ท้องขาว ค้างคาว
ศรีสะเกษ	เมือง	ชุมชนเมือง พื้นที่ปลูกพืชไร่และนาข้าว	2/2	ค้างคาว
นครราชสีมา	ปักธงชัย	นาข้าว ป่าละเมาะ พืชไร่	1/0	หนูหริ่ง หนู ท้องขาว

ตารางที่ 1(ต่อ) พื้นที่สำรวจ ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน จำนวนนกแสก จำนวนรังและชนิดสัตว์ที่
นกแสกล่าเป็นอาหาร

จังหวัด	อำเภอที่สำรวจ	ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน ในพื้นที่ทำการสำรวจ	จำนวน ตัว/รัง	สัตว์ที่เป็นอาหาร ของนกแสก
ภาคกลาง				
ราชบุรี	เมือง	ชุมชนเมือง	1/0	ค้างคาว
	ปากท่อ	พื้นที่ปลูกพืชไร่ สวน และป่าไม้บนภูเขา	1/0	หนูผีนา ค้างคาว
เพชรบุรี	เขาย้อย	นาข้าว ป่าไม้บนภูเขาและชุมชน	3/1	หนูหริ่ง
เพชรบูรณ์	หล่มเก่า	นาข้าวและชุมชน	8/5	หนูหริ่งหนูท้องขาว
ประจวบคีรี- ขันธ์	ทับสะแก	สวนมะพร้าว ป่าลุ่มน้ำมัน	1/0	หนูท้องขาว
	กุยบุรี	ป่าละเมาะและที่รกร้าง	2/0	หนูท้องขาว
สุพรรณบุรี	เมือง	ชุมชนและนาข้าว	10/3	หนูนาเล็ก, หนูหริ่ง
	อู่ทอง	ไร่อ้อย นาข้าว ป่าไม้ และชุมชน	0/0	-
	บางปลาม้า	นาข้าวและชุมชน	5/3	หนูนาเล็ก'หนูหริ่ง ค้างคาว
	สามชุก	นาข้าวและชุมชน	2/2	หนูหริ่ง, หนูนาเล็ก
	เดิมบางนางบวช	นาข้าวและชุมชน	3/2	หนูนาเล็ก
อยุธยา	บางปะอิน มหาราช	นาข้าว ชุมชน โรงงานอุตสาหกรรม	3/1	หนูนาใหญ่
		นาข้าว ชุมชน		หนูนาใหญ่
สมุทรปราการ	บางพลี	นาข้าว ทุ่งหญ้า ที่รกร้าง	5/0	หนูนาใหญ่ หนูพุก ใหญ่ นกเอี้ยง
นครนายก	เมือง	นาข้าว	2/0	-
นครสวรรค์	บรรพตพิสัย	นาข้าว ชุมชน	1/2	หนูนาใหญ่ หนูหริ่ง
ปราจีนบุรี	บ้านสร้าง	นาข้าว	2/0	-
ลพบุรี	บ้านหมี่	นาข้าว	1/0	-
กาญจนบุรี	ห้วยกระเจา	สวนปาล์มคาลิปตัสและป่าละเมาะบนภูเขา	2/1	หนูหริ่ง หนูผีนา ค้างคาว
ปทุมธานี	ลำลูกกา	ชุมชน นาข้าว	4/2	หนูท้องขาว ค้างคาว
นครปฐม	กำแพงแสน	ไร่อ้อย นาข้าว ชุมชน	6/2	หนูท้องขาว , ค้างคาว หนูหริ่ง

ตารางที่ 1(ต่อ) พื้นที่สำรวจ ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน จำนวนนกแสก จำนวนรังและชนิดสัตว์ที่
นกแสกล่าเป็นอาหาร

จังหวัด	อำเภอที่สำรวจ	ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน ในพื้นที่ที่ทำการสำรวจ	จำนวน ตัว/รัง	สัตว์ที่เป็นอาหาร ของนกแสก
ภาคเหนือ				
เชียงราย	พาน เทิง	ห้วยมป่าในวัด นาข้าว ชุมชน	4/2	หนูท้องขาว, หนูหริ่ง
		ห้วยมป่าในวัด นาข้าว ชุมชน	2/1	หนูท้องขาว, หนูหริ่ง
แพร่	สูงเม่น	นาข้าวและชุมชน	2/2	หนูท้องขาว
น่าน	เมือง	ชุมชนเมือง หมู่บ้านสวนผลไม้ ป่าไม้ ป่าละเมาะและสวนป่า	2/0	หนูท้องขาว หนูหริ่ง
		ภูเพียง	พืชไร่ สวนผลไม้ สวนป่า และป่าไม้	1/3
	ท่าวังผา	ข้าวไร่ นาข้าว พืชไร่ ป่าไม้และชุมชน	2/2	หนูท้องขาว กบ เขียด
	บ่อเกลือ	พื้นที่ปลูกพืชไร่ นาข้าวและชุมชน	1/2	หนูท้องขาว
	สองแคว	พื้นที่ปลูกพืชไร่ และป่าไม้	1/0	-
อุตรดิตถ์	เมือง	นาข้าว ป่าละเมาะ	2/0	-
เชียงราย	พาน เทิง	ห้วยมป่าในวัด นาข้าว ชุมชน	4/2	หนูท้องขาว, หนูหริ่ง
		ห้วยมป่าในวัด นาข้าว ชุมชน	2/1	หนูท้องขาว, หนูหริ่ง
แพร่	สูงเม่น	นาข้าวและชุมชน	2/2	หนูท้องขาว